

1. Bevezetés

Aszüksös forrásanyag felkutatását és elemzését követően megállapítható, hogy kevés adat áll rendelkezésre a kolozsvári jogászképzés történetére vonatkozóan az első világháború időszakából. A háborúkat követően felálló új kormányok egyik elsődleges feladata az oktatás megszervezése szokott lenni, ennek következtében – megítélésem szerint – szükséges látnunk, hogy melyek azok a pontok, ahol az első világháború jelentős mértékben érintette a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemet, ezen belül a Jog- és Államtudományi Kart. Kutatásom során kérdésként merült fel, hogy a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemet, azon belül a Jog- és Államtudományi Kart a hallgatói létszám és az addigi „mindennapi élet” szempontjából mily módon érintette a megváltozott, háborús helyzet, különösen a tanári kinevezéseket, vagy akár az ünnepélyes avatásokat. Tekintettel arra, hogy kiemelkedő szaktekintélyű tudósok tanítottak a katedrákon, ezért fontosnak tartottam megvizsgálni, hogy az 1914 és 1918 közötti időszakban milyen speciális, háborút érintő tantárgyakat oktattak. Mint ismert, a pozsonyi és a debreceni tudományegyetemek megalapítására még az első világháborút megelőzően került sor, amely az új intézmények oktatási működésében jelentős fennakadásokat okozott. Tanulmányom vizsgálódásának szempontjai között e fennakadások okait is próbáltam feltérképezni.

Ámán Ildikó

Az első világháború alatti jogászképzés története Magyarországon, különös tekintettel a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemre

2. A háborús Ferenc József Tudományegyetem

Az első világháború kezdetekor a mozgósítások eredményeként 800 hallgatót szólítottak zászló alá, és a tanársegédek, a gyakornokok, az egyetemi alkalmazottak nagy része azonnal bevonult. Főképp katonarvosokra volt szükség, ezért a hadügyminiszter már az első hónapban szabadságolta azokat az orvosjelölteket, akiknek csak egy szigorlatuk volt hátra, hogy orvosi oklevelüket megsze-

Az egyetem épülete

rezzék. Így az egyetemi szünetekben 28 ifjút avattak fel orvostudományi doktorrá.

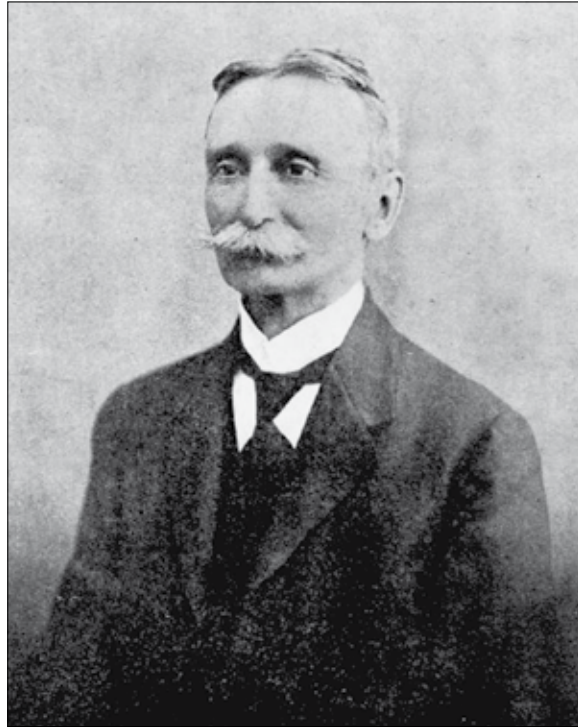
Márki Sándor rektor, 1914. október 17-én teljes csendben, az ünnepi közgyűlés és a közönség meghívása nélkül nyitotta meg az 1914/1915. tanévet, és – ami egyetlen egyszer fordult elő az egyetem életében – székfoglaló értekezést sem tartott. A tanévet is ünnepi közgyűlés nélkül fejezték be.² Ráadásul Márki az 1914/1915. tanév első félévére felfüggesztette az egyetemi diákság körében meghatározó szerepet betöltő Kolozsvári Egyetemi Atlétikai Club működését, „mivel helyiségeik katonai célokra vannak lefoglalva, ifjúsági vezetőik közül pedig többen hadi szolgálatokat teljesítenek”.³

Az első háborús évben a Jog- és Államtudományi Kar részletes szabálytervezetet készített a jogi oktatás reformjáról, és „1915. március 22-én a minisztériumtól 9 jogi laboratórium és egy joganyag gyűjtemény fölállítását kérte; ez utóbbinak alapvető tárgyait az Igazságügyminisztérium vissza is küldte”. Ahogy Márki Sándor monográfiájában rögzítette, a folytonos katonai behívások következtében a hallgatók száma folyamatosan csökkent. A Jog- és Államtudományi Kar addig egységes szemináriumát átszervezte szakok szerint önállóan vezetett és külön helyiségekben működő szemináriumokká, amelyről majd egy későbbi fejezetben részletesebben írok.⁵

A kolozsvári egyetemen szerkesztett gyakorlati joganyaggyűjteményt a jogászképzés gyakorlatiasabbá tétele érdekében ebben az időszakban készítették el. Okiratokat, periratokat, füzeteket, könyveket gyűjtöttek, amelyeknek felhasználásával az iskolai példák és „költött” esetek az élet valóságainak szemléltető bemutatásával lettek felváltathatók. A gyűjtemény kilenc csoportra oszlott: I. *Magánjog* (egyesületi alapszabályok, alapítólevelek, szerződések, végrendeletek, jogügyleti nyilatkozatok); II. *Hiteljog* (társasági szerződések, hiteltársasági tervezetek, aláírási ívek, alapszabályok, értékpapírok, váltók, kereskedelmi szerződések, hiteljegyek); III. *Polgári perjog* (polgári perek és peren kívüli eljárások iratai, bírósági ügykezelési könyvek stb.); IV. *Büntetőjog és büntető perjog* (büntető periratok, *patronage* ügyiratok, bűnügyi múzeumi tárgyak, büntetés-végrehajtási képek, modellek, nyomozási és kezelési könyvek, táblázatok stb.); VI. *Igazságügyi és közigazgatási szervezet* (a bíróságok és a közigazgatás, az ügyvédség, a közjegyzői intézmény szervezetére vonatkozó táblázatok, kimutatások stb.); VII. *Nyilvános könyvek* (telekkönyvek, okmánytárak, cégjegyzékek, védjegy-

szabadalmi, mustra és mintalajstromok, ezek kiadványai, bűnügyi nyilvántartás); VIII. *Statisztika* (statisztikai adatgyűjtési minták, földolgozási táblák mintái, grafikonok, számológép stb.); IX. *Jogtörténet és kézikönyvtár* (római jogi, egyházjogi, egyetemes és hazai jogtörténeti emlékeket tartalmazó munkák, régi okmányok; a hatályban levő hazai és külföldi törvénykönyvek, bírói határozati táruk, törvény-előkészítési munkálatok stb.).⁶ A kutatható források alapján elmondható, hogy nem igazolható a joganyaggyűjtemény oktatási célú felhasználása.

1916-ban a sajtóban megjelent egy cikk azzal a tartalommal, hogy a „kolozsvári jogászok a debreceni egyetemen” fognak további tanulmányokat folytatni. Láng Nándor,⁷ a debreceni egyetem rektora értesítette a kolozsvári tudományegyetem végzett joghallgatóit és szigorlatozóit, hogy tekintettel a kolozsvári tudományegyetem székhelyén történt megváltozott viszonyokra, az oda- és visszautazással járó nehézségekre a vallás- és

Márki Sándor rektor⁴

közoktatásügyi miniszter szeptember 21-én a 115.295. számú rendeletével úgy intézkedett, hogy

„azok a jogászok, akik a kolozsvári tudományegyetem jogi karán szigorlatra jelentkeztek, szigorlatot tettek, vagy ismétlő szigorlatra vagy pótszigorlatra utasítottak, további intézkedésig bármely hazai egyetemen és így a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem jogi karán is szigorlatra állhatnak, ha a kolozsvári tudományegyetem jogkari dékánjától kiállított bizonyítvánnyal (szigorlati bizonyítvány vagy más bizonyítvány) igazolják, hogy a kért szigorlatra való bocsátási joguk megtörtént.”⁸

Lukáts Adolf⁹ kolozsvári rektor az 1916/1917. tanévet október 7-én az anyagi büntetőjog új irányairól szóló értekezésével minden ünnepélyesség nélkül nyitotta meg, miközben Kolozsvár városa tele volt a román hadsereg betörése elől menekülőkkel. Közben az uralkodó, Ferenc József – egyben az egyetem alapítója és névadója – november 21-én elhunyt. Egy hónappal később, december 30-án az új király, IV. Károly megkoronáztatása napján az egyetem közgyűlést tartott, amelyen Réz Mihály ünnepi beszéde után Kolosváry Bálint bemutatta az új királyhoz intézett hódoló feliratot.¹⁰

Az 1916. tanév végén az egyetem már a szokott disszertációkat tartotta meg alapításának 45. évfordulóját, amely alkalommal Somló Bódog¹¹ a nemzetközi jog mibenlétét már nagy-

közönség előtt ismertethette. Szerinte a nemzetközi jog az államok felett álló hatalomtól az államokhoz intézett szabályokat jelent. A világháború tüze rávilágított a nemzetközi jog mivoltára, de a jövőre nem mutatott.¹²

„A hallgatók számának 420-ra¹⁴ való csökkenését¹⁵ a rektor ijesztő mérvűnek nevezte. Azt pedig, hogy ebben a nők feltűnően nagy számmal (112) voltak képviselve, elsősorban annak tulajdonította, hogy a nőket az 1916. július 28-i vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet értelmében elégséges érettségi bizonyítvány alapján is fölvehetőnek minősítették; másodsorban pedig annak a társadalmi kényszernek, amely a nőtől mindinkább vagyonszerző munkát követelt meg.”¹⁶ Végül 1917. június 9-én avatták fel hazánkban az első női bölcsészdoktor, Gyöngyösi Rozália¹⁷ apácát, aki történelemből nyerte el az oklevelet.¹⁸ Doktori értekezését Szent Erzsébet türingiai fejedelemszövegéről írta.¹⁹

1917 elején neveztek ki a jogi karra két professzort és egy magántanárt: Szandtner Pált, Bochkor Mihályt és Moór Gyulát. Szandtner²⁰ rövid, tudományos életrajzát le is közölte a sajtó.²¹ A magyar közjogi tanszékre való kinevezését megelőzően meghallgatáson vett részt, ahol az id. Boér Elek, Kolosváry Bálint, Réz Mihály, Somló Bódog alkotta bizottság Navratil Ákos elnökletével első helyen javasolta a katedra betöltésére, őt követte Buza László jogakadémia tanár.²²

Óvári Kelemen utódáról, Bochkor Mihályról²³ kevés életrajzi információ ismert. 1912. június 22-től a kolozsvári tudományegyetemen magántanári kinevezést nyert egyházjogból,²⁴ majd 1917. május 30-án IV. Károly a magyar alkotmánytan és jogtörténet (kezdetben: egyetemes európai- és hazai jogtörténet) tanárává nevezte ki Kolozsvárra, amely státust 1917. szeptember 3-án foglalta el.²⁵ Amikor az első világháború végén Kolozsvár román uralom alá került, a magyar tanszemélyzet és a diákság jelentősebb része Budapestre menekült, s 1919 és 1921 között a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem tanáraival közösen folytatták az oktatói munkát. A kar nyolc rendes tanára Pestre került, Kolozsváron csak Bochkor Mihály, Moór Gyula, Réz Mihály és Kolosváry Bálint maradt, Bochkor így nem tudta ellátni Budapesten az oktatási kötelezettségét. Ezért a helyettesítésére Lutter János nagyváradi jogakadémiai tanárt kérték fel, miközben a távol maradókat felszólították a tanszékük mielőbbi elfoglalására; ennek elhanyagolása esetére meg is jelölték az utódokat – köztük a magyar alkotmány- és jogtörténetre Ereky Ist-

vánt.²⁶ Bochkor Mihály fiatalon, 43 éves korában hunyt el úgy, hogy hivatalosan soha át sem vette a budapesti tanszékét.²⁷ A jogászprofesszor temetésén Kolosváry Bálint tartotta a búcsúbeszédet, amelyben kiemelte, hogy az el-

Somló Bódog¹³

hunyt a Tanárképző Intézet (felekezetközi főiskola)²⁸ lelkes tagja és harcosa volt, és egyben az első halottja.²⁹

Moór Gyula³⁰ habilitációjára 1917 közepén került sor. Moór korábban az eperjesi evangélikus jogakadémiának volt a tanára, és a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán jogbölcseletről magántanárként habilitált.³¹ Az eljárás során értekezését Somló Bódog és Réz Mihály értékelték, akik elismerően nyilatkoztak munkájáról.³² 1913. május 2-án zajlott a *sub auspiciis Regis* doktortársa fogadása. A háború alatt végig katonai szolgálatot teljesített, amely megakadályozta,

hogy tényleges oktatói tevékenységet folytasson a jogakadémián. Szolgálati ideje alatt a császári-királyi tüzérségben főhadnagyi rendfokozatba léptették elő, és emellett számos kitüntetésben is részesítették (harmadosztályú Katonai Érdemkereszt, ezüst és bronz *signum laudis*, Magyar Kis Ezüst Vitézségi Érdemrend, Károly csapatkereszt, harmadosztályú porosz királyi kereszt). Feltehetően az első világháborús katonai helytállásának, illetve kitüntetéseinek köszönhetően avatták 1928-ban vitézzé. 1918 végén Somló Bódog maga mellé hívta a kolozsvári tudományegyetemre, ahol a nemzetközi jog nyilvános rendes tanárává nevezték ki 1918. november 21-én.³³

Nem a kartörténet szerves részét képezi, de a háborús mindennapok egyik érdekességével, a korszak egyik jellemzőjével – a hírlapok hirdetési hasábjain – az eltűnt diplomák esetkörével is lehetett találkozni: Az okiratokat a *Hivatalos Közlöny*ben is köröztették:

„1917. év augusztus havában elveszett egy Lőrinczi Béla részére a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem, jog- és államtudományi karán kiállított Leckekönyv, amely 1916. május havában kiállított végbizonyítványt tartalmazott. A megtaláló Lőrinczi Béla népf. zászlósnak Marosujvár adja át.”³⁴

Továbbá a *Hivatalos Közlöny*ben volt szükséges megjeleníteni a „másodlatpéldányok” kiadásának a nyilvánosság tételét is:

„A kolozsvári m. kir. Ferenc József tudományegyetem Tanácsa az alsófehérmegyei Búzd községben született

Miklea Jánosnak, 1902. évi november hó 15-én 433-1902-03. et. sz. alatt kiállított és időközben elveszett jogtudományi doktori oklevele helyett 1918. évi február hó 38-án 1293-1917-8. et. szám alatt másodlatot adott ki, minek folyományaként a fentnevezettnek eredeti oklevelét ezennel érvénytelennek nyilvánítja.³⁵

További hirdetések:

„1917-ben elveszett egy leckekönyv, mely a kolozsvári Ferenc József tudományegyetem jogi karán nevemre volt kiállítva és egy végbizonyítványt tartalmazott. A megtaláló Kissemre küldje be. Lőrinczi Béla, Marosujvár.”³⁶

„Dr. Horovitz Ernő névre 1908. évben a kolozsvári tudományegyetem által kiállított jogtudományi tudori oklevél nevezett birtokából elveszett. Megtaláló küldje Budapest, VII., Rákóczi út 40. címre.”³⁷ „Ferencz Kálmán joghallgató névre a kolozsvári m. kir. tudományegyetem jogi fakultása részéről kiállított index elveszett. Kérem a megtalálót juttassa el a következő címre: Ferencz Kálmán tart. hadnagy. Szárhegy (Csík-megyé).”³⁸

A diplomák megítélésem szerint a háborút követő konzolidáció szempontjából is meghatározók, hiszen a mindenkori kormány számára a jog- vagy államtudományi végzettséggel rendelkező köztisztviselők megléte és foglalkoztatása elengedhetetlen volt.

3. Avatások a háború árnyékában

I. 1915. szeptember hó 24-én engedélyezték két ifjú kintetését, köztük Judik József törvényszéki jegyzőét, akit államtudományi doktorrá fogadtak³⁹ Trócsányi Dezső miskolci főgimnáziumi helyettes tanár kíséretében, akit bölcsészdoktorrá avattak. Judik a kolozsvári református kollégiumnak volt a növendéke. Tekintettel az ország helyzetére, a korábbiaktól teljesen eltérő beszéd hangzott el az avatáson Ilosvay Lajos államtitkártól:

„Ezekben a dicsőséges, de a tudományos munkára kedvezőtlen napokban jóleső változat, hogy érdeklődésünket a háború zajos színteréről megint a tudományok művelésének békés hajlékai felé irányíthatjuk. E miatt örömrünk most talán élénkebb is lehet, mint máskor volna: mert ez az ünnep is cáfolata ellenfeleink ama valótlan és fennhéjázó kijelentésének, hogy háborúnk a kulturálatlanság és a barbárság föllázadása a kultúra és civilizáció ellen.”⁴⁰

Az avatási ünnep után az államtitkár tiszteletére az egyetem lakomát rendezett, majd a szokásokhoz híven a kulturális intézeteket látogatta meg.⁴¹

Judik József 1914 és 1919 között a Királyi Törvényszéknél teljesített szolgálatot Kolozsváron, majd 1920-tól Budapesten a Magyar Olasz Banknál, végül 1925-től

a Magyar Nemzeti Banknál dolgozott ügyészként, majd 1932-től jogtanácsosként egészen 1937-ig, amikor is az elnökévé nevezték ki. A pénzügyi téren szerzett érdemei elismeréseként a magyar királyi kincstári főtanácsosi címet adományozta részére a kormányzó. 1944-ben a Szálasi-kormány nyugdíjazta, azonban a második világháború után visszatért a Magyar Nemzeti Bankba mint a Közgazdasági Tanácsadói Iroda vezetője, ahonnan 1950-ben vonult nyugalomba. 1932-ben habilitált a Budapesti Tudományegyetemen magántanárként, 1940-től a jog- és államtudományi karon címzetes nyilvános rendkívüli tanárként oktatott.⁴²

II. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen az utolsó *sub auspiciis* avatásra 1917. október 2-án került sor, amikor Zehery Lajos⁴³ budapesti büntető törvényszéki jegyzőt és Olosz Lajost⁴⁴ fogadták a jogtudományok doktorává.⁴⁵ Különlegesség, hogy az ünnepélyen a királyt ismét gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatási miniszter képviselte.⁴⁶

A kintetéses doktoravatásokon kívül természetesen „hagyományos” joghallgatói avatásokra is sor került a háborús időszakban, amelyek, ha nem is akkora pompával, de méltó megemlékezéssel zajlottak. Tanulmányomban a teljesség igénye nélkül a korabeli sajtóban megjelent hírekből ismertetek néhányat:

„Fiedler János állami igazgató tanító fiát, Jánost, tegnap a kolozsvári egyetemen a jogtudományok doktorává avatták.⁴⁷ Dr. Bányay Józsefet, Bányay Sándor főgimnáziumi vallásánár fiát június 25-én avatták fel Kolozsváron a jogtudományok doktorává.⁴⁸ „Ifj. Császár Pétert Császár Péter református igazgatótanító fiát, a napokban avatták a kolozsvári tudomány egyeteme jogtudományi doktorrá.”⁴⁹

„Dr. Molnár Sándort, Molnár Gábor szabó iparos fiát, ki a harctéren teljesít katonai szolgálatot nyolc napi szabadságideje alatt, a kolozsvári Ferenc József tudományegyetemen jogi doktorrá avatták.”⁵⁰

„Bóka Béla jogszigorló, mint értesülünk a kolozsvári tudományegyetemen megszerezte a jogtudományi doktorátust. Doktorrá avatása szombaton lesz.”⁵¹

„Julesz Jenőt, Julesz Leó szr. tanító fiát, ki a helybeli főgimnáziumot és a budapesti keleti akadémiát jelesen végezte, jogi szigorlatait jelesen tette le, folyó hó 2-án a kolozsvári tudományegyetemen jogtudományi doktorrá summa cum laude avatták. Üdvözljük ezen törekvő ifjút, aki szorgalmával ily gyorsan haladt előre s kívánjuk, hogy szorgalma jutalmául nagy és hírneves ember legyen.”⁵²

„Dávid Ferenc joghallgató. főhadnagyot, főgimnáziumunk volt növendékét a kolozsvári tudományegyetemen a jogi tudományok doktorává avatták. Az új doktor Dávid Ferenc ref. tanítónk fia.”⁵³

4. A tanórák és a tudományos előadások a háborús időszakban

A háború a képzéseket is átformálta, ugyanis a tanrendbe bekerültek olyan kurzusok, amelyek azt érintették. A jogi karon a háborús magánjogot kezdték el oktatni heti 1 órában, kezdetben Ágoston Péter,⁵⁴ majd a következő évtől Almási Antal⁵⁵ magántanárok. Ezen felül foglalkoztak háborús jogi kérdésekkel, szintén egy órában a fenti tanárok vezetésével.⁵⁶ Továbbá Jászi Oszkár *A háború szerepe az államfejlődésben* kérdést boncolgatta volna egy szemeszter erejéig, amelyre feltehetőleg nem került sor, ugyanis a tanrend külön kiemelte, hogy „miután a sajtóhadiszálláson teljesít szolgálatot, hirdetett óráit csak béke esetén tarthatja meg”.⁵⁷

Ezekon kívül a budapesti tudományegyetemen és a Műegyetemen is zajlottak háborús előadások, amelyeken jelentős közjogi méltóságok jelentek meg előadóként és nézőként. Ezekre Kolozsvárott is sor került az egyetem dísztermében 1915. január 9. és március 27. között. Tizenkét egyetemi tanár szólalt fel különféle témákban, közülük a jogászprofesszorokkal foglalkozom, akik dominánsan a háború pozitívumait próbálták hangsúlyozni.⁵⁸

Boér Elek⁵⁹ *Amit a háborúnak köszönhetünk* című előadásában⁶⁰ kifejtette, hogy bár elveti a háborút, de az olyan változásokat indukált az országban, amelyek anélkül meg sem történtek volna. Köztük, hogy a korábban egymás ellen harcoló politikai pártok összefogtak az ország védelméért, ezáltal a nemzeti összetartozás is megvalósult. A harcok révén a nemzetiségi különbségek dacára egységes tudott maradni a magyar nemzet. Tehát ha a harcok révén az egyén szenvedett is, de a magasabb szintű célok érdekében a nemzet jobban felemelkedett: „bármennyire rémséges és borzasztó is a háború, de mégis az ember szellemi nagyságát mutatja, amely képes teszi arra, hogy az ő öröklött, leghatalmasabb és legyőzhetetlen ellenségével, magával a halállal is szembe szálljon”.⁶¹

Kosztány Ignác⁶³ felszólalásában az alábbi gondolatokról értekezett: „honnan ered a háború, kinek van rá szüksége és mire jó a háború” kérdéseket tette fel előadásában és válaszolta meg. Álláspontja szerint ahhoz, hogy valaki naggyá váljon, nem feltétlenül kellene

csaták, ehhez példának Wagnert, Verdit és Darwint hozta fel. „Tartós csakis az a hódítás, amit békés eszközök útján érnek el. Amit fegyver hódít, azt a fegyver el is veheti.”⁶⁴ Álláspontja szerint a háborúk a folyton fejlődő emberi kultúrában megmutatkozó visszafejlődések/visszaütések.⁶⁵

1915. február 20-án Kiss Mór⁶⁶ *Háborús gondolatok – Megszűnnek-e a háborúk és eljövend-e az örök béke korszaka?* kérdésre próbált választ adni előadásában, amelynek elején a háborúk okait kereste, de mivel arra nem tudott magyarázatot szolgáltatni, ezért az örök békére kereste a választ. Álláspontja szerint a háború, mint a konfliktusok eldöntésének eszköze, akkor ér véget, ha ilyen konfliktusok többé nem fordulnak elő, vagy ha felmerülnek is, de megoldásukra más módot hoznak létre. Ennek egyik módja a „világállamok” létrejötte, a másik, amikor az államok összefognak egy lehetséges béke érdekében,⁶⁷ de ehhez megfelelő eszközök szükségesek, amelyek még nem állnak rendelkezésre.⁶⁸

Egy hónap múlva Kiss Mór Navratil Ákos követte, aki a háború gazdasági következményeit vázolta fel. Kifejtette, hogy a háború gazdasági következményei alatt kétféle

Boér Elek⁶²

érthetünk. Egyfelől azokat a gazdasági kísérő jelenségeket, amelyek a háborúval együtt járnak, már az alatt felmerülnek: például az élelmiszerek árának drasztikus emelkedése. Másfelől a háború tulajdonképpeni gazdasági következményeit, azokat a jelenségeket, amelyek csak a háború befejeztével állnak elő. A háború alatt a gazdasági élet megáll, és az a fegyveres harcokat kezdi el táplálni. A háború nem választható el a gazdasági élettől, hiszen az a világ legnagyobb fogyasztó *molochja*.⁶⁹ A háború a gazdasági élet javait fogyasztja el, de nem engedi, hogy a gazdasági élet új javakat termeljen. A gazdaság átalakulását a technikai fejlődés is befolyásolta, és a technika megmutatta, hogy nemcsak építeni tud új világcsodákat, hanem tönkre is tudja tenni sok száz év békés munkájának eredményét. Véleménye szerint végül a háború egyik harcoló felet sem fogja elmosni a Föld felszínéről, viszont drasztikusan meggyengíteni sem. Azonban egyedül azzal a végkimenettel számolt az előadó, hogy Németország nyerni fog, és az a magyarokra nézve milyen hatással lesz.⁷⁰

5. A jogi oktatás reformjának a tervezete és a megvalósult célok

A háború időszakában általában nem foglalkoztak az egyetemek kérdésével, egyedül a teljes jogászképzés megreformálása vetődött fel. 1914. november 14-én Ilosvay Lajos és Klebelsberg Kuno államtitkár az egyetemügyi osztály vezetőjével és a budapesti tudományegyetem kilenc professzorával közös értekezletet tartott, ahol a hallgatók arányos eloszlása, a bifurkáció megszüntetése, a magánjog oktatási súlyának a növekedése mellett foglaltak állást. Ezek alapján a miniszter a négy jogi kar vezetőjéhez levelet intézett, és négyhónapos határidővel kérte a válaszadást nyolc kérdésre.

A három vidéki jogi fakultás azzal egyetértett, hogy a gyakorlatokat és a kollokviumokat rendszeresítsék, azonban a bifurkáció és a doktorátus kérdésben eltértek az álláspontok. A két új intézmény, Debrecen és Pozsony a bifurkáció⁷¹ megszüntetését támogatta; ennek ellentmondott Kolozsvár, amely Pozsonnyal karöltve a doktorátus tudományos fokozattá való fejlesztését szorgalmazta, Debrecen azonban nem. A disszertációk kapcsán mind a három kar álláspontja ellentétes volt egymással: Debrecen a szigorlatokkal szándékozta kapcsolatba hozni, Pozsony a szemináriumokkal tervezte összekapcsolni, Kolozsvár a megszüntetését támogatta, ugyanis álláspontja szerint nem álltak a művek megfelelő tudományos fokon, és csak akkor lehetett volna őket megtartani, ha azon is maradnának.

A magánjog oktatásának az emelését támogatták, de ebbe beleértették a római jogot is; kérték, hogy az európai jogtörténetet ismét a főkollégiumi tantárgyak között oktassák; a társadalomtudományi stúdiumok oktatásának a kiterjesztését; a jogbölcselet kötelező előadásának megtartását; az osztrák magánjog, a filozófia és a történelmi kurzusok eltörlését és a nyolcszemeszteres képzés visszaállítását támogatták. Ezekkel kapcsolatban a debreceni és a kolozsvári tudományegyetemek kifejtették, hogy a teljes reformot tartják elfogadhatónak, és az ideiglenes részszabályozásokat nem támogatják.

Bár a miniszteri felhívásban nem szerepelt a jogakadémiák kérdésköre, az egyetemek válaszoltak rá. A kolozsvári és a debreceni egyetemek szerint a jogakadémiák kizárólag alapvizsgákat tarthatnának, és Kolozsvár szerint jótékony hatással lenne az ország jogi életére, ha eltörlődnék ezen intézményeket. Pozsony kizárólag a felekezeti intézmények eltörlését javasolta, valamint a kassai és nagyváradi jogakadémiák egyetemi karokká való felfejlesztését. A budapesti tudományegyetem ezekre nem akart választ adni, mert a társkarok álláspontja annyira széthúzó volt, így végezetül azon a véleményen maradt, hogy törvényhozási úton kell szabályozni a kérdést.⁷²

A 156.669/1914. sz. VKM leiratra megfogalmazott egyetemi véleményes jelentések, amelyek a jogi oktatás reformja tárgyában kerültek megfogalmazásra, egy külön tanulmány alapjait képezheti. Végül a témakör

teljesen elhalt, és 1915-től a háború végéig kizárólag néhány kérdésben foglalkoztak csak a jogászképzés reformjával. 1916. május 26-án a református egyetemes konvent határozatot hozott, amelyben a minisztert szándékozták felhívni a jogi oktatás „teljes és gyökeres” reformjára. A Jogakadémiai Tanárok Országos Egyesülete 1917. november végén felterjesztésében kérte, hogy a jogászképzés reformját haladéktalanul kezdje meg, amely esetében a jogakadémiák jogi karokká való felfejlesztését szorgalmazták, azzal, hogy a „hasznos szerkezetű és egyazon felekezetiüket” egy intézménybe tömöríthették volna, tekintettel arra, hogy nyolc jogakadémia volt ekkor az országban, amely a négy jogi kar mellett jelentős számot jelentett. Ugyanekkor a kassai jogakadémia vezetője magához a kultuszminiszterhez, Apponyi Alberthez intézett levelében fogalmazta meg, hogy „a jogakadémia elvesztette életképességének alapfeltételeit, lassanként egy élni nem tud, meghalni nem képes intézménnyé alakul át.”⁷³

Megítélésem szerint szorosban a témához kapcsolódik a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szakminisztere, Jankovich Béla által 1915-ben jóváhagyott szemináriumi szabályzat,⁷⁴ amely szerint ezen intézmény fő célja „az egyetemi hallgatók tudományos kutatásba való bevezetése” volt. Azokat a szemináriumokat, amelyek egy tanszékhez kapcsolódtak, a tanszékvezető professzor vezette, azokat pedig, amelyek „több rokon vagy párhuzamos tanszékhez” tartoztak, az érintett professzorok a rangidős elnöktele alatt közösen vezették. A gyakorlatokon kizárólag olyan hallgatók vehettek részt, akik erre a vezető tanártól az adott félévre szóló engedéllyel bírtak. A résztvevők leckeönnyvét a kari dékán csak akkor hitelesítette, ha a vezetőtanárok igazolták, hogy a szemináriummal szemben nem álltak fenn anyagi kötelezettségeik. Először a római jogi (Kiss Mór), a magyar magánjogi és kereskedelmi jogi (Kolosváry Bálint), a büntetőjogi (Lukáts Adolf), a jogbölcseleti (Somló Bódog) és a közgazdaságtani (Navratil Ákos) szemináriumokat szervezték meg, majd kicsivel később a perjogi (Tóth Károly), a közjog-közigazgatási jogi (id. Boér Elek), a statisztikai (Kenéz Béla), a jogtörténeti és egyházjogi (Óvári Kelemen, Kosutány Ignác), illetve a politikai („igazgató a kinevezendő tanár” [Réz Mihály]) szakszemináriumokat is. Végül 1918-ban jött létre az önálló jogtörténeti szeminárium, Bochkor Mihály vezetésével.⁷⁵

6. A pozsonyi és a debreceni tudományegyetem megnyitása

Az 1912. évi XXXVI. tc. rendelkezett a két új egyetem megnyitásáról, azonban arra ténylegesen 1914-ben került sor. Debrecenben 1914 tavaszán kezdték meg a szükséges tanszékek felállítását és betöltését a jogi karon. Kezdetben tíz tanszékot terveztek, végül tizenkettőt⁷⁶ állítottak fel. Mivel újonnan létesülő egyetemről volt szó, a pályázók elbírálása és rangsorolása nem történhetett a szokásos módon. A miniszter a hittudományi karra a református egyház

kiemelkedő tagjaiból, a másik két karra pedig a budapesti és a kolozsvári egyetem szakmabeli tanáraiból alkotott tudományos bizottságokat. Az 1914 júliusában kirobbanó világháború kétségessé tette, hogy az új egyetemek megnyitása a tervbe vett időben megtörténhet-e. A hivatalos lapban augusztus 29-én jelent meg Ferenc József augusztus 26-i határozata a debreceni és a pozsonyi egyetemek tanárainak kinevezéséről.⁷⁷

A debreceni Református Kollégium akadémiai tagozatainak tanárai közül tizenhetet neveztek ki a Debreceni Tudományegyetemre.

A két új egyetem már az 1914/1915. tanévre megkapta a doktori fokozat megadásának jogát, szigorlatokat azonban ebben a tanévben még nem lehetett tartani, arra az 1917/1918. tanévben került volna sor. Debrecenben 1914. október 1-jén tartották az első tanévnyitót. Október 5-én az előadások is megkezdődhettek, a világháború miatt hiányos tanári és csekély hallgatói létszámmal (108 teológus, 215 jogász és 31 bölcsész). A három kar egyelőre olyan szerény felszereléssel kezdte működését, amellyel rendes körülmények között egy középiskola sem oktathatott volna. A működést viszont segítette, hogy 1915 januárjában

a minisztérium megszervezte a Tanárvizsgáló Bizottságot, a karok megkapták a szigorlatoztatás jogát. 1915-ben sor került az első díszdoktori (*honoris causa*) cím adományozására, majd 1918. október 23-án az első kitüntetéses doktoravatásra is, a jogász káposztásszentmiklósi Nagy Zoltánéra, aki a kar első szigorlatozója volt 1915. június 22-én. Érdekesség, hogy az ünnepély során az uralkodó, IV. Károly egyetlen szót sem szólt, ugyanis néhány perccel előtte tudatták vele, hogy a Monarchia összeomlott, így a Debreceni Egyetem megnyitása lett az utolsó uralkodói közszereplése. Nagy Zoltán pedig a debreceni egyetem és az ország egyetlen hallgatója maradt, akinek a király személyesen adta át a kitüntetést jelző aranygyűrűt.⁷⁸

A pozsonyi tudományegyetemen 1914-ben csupán egyetlen fakultáson indult meg a képzés, amely a jogi kar volt, ahol tizenhárom tanszéket⁷⁹ állítottak fel, ugyanis az orvosi és a bölcsészettudományi kar 1918-tól fogadhatott hallgatókat. Az első tanév 1914. október 3-án nyílt meg, a háborús helyzetre tekintettel a nagyszabású ünnepségeket mellőzték. Az igazi probléma azonban az volt, hogy a világháború jelentős mértékben megnehezítette

az intézmény fejlesztését. A jog- és államtudományi kar a pozsonyi jogakadémia Káptalan utcai épületének tantermeiben kezdte meg működését, azonban a szemináriumi helyiségei a Ventur utca 3. szám alatt – az *Academia Istropolitana* – az egykori középkori pozsonyi egyetem második emeletén leltek otthonra.⁸⁰

Amíg a pozsonyi tudományegyetem kizárólag a jog- és államtudományi karból állt, a jog- és államtudorok fölavatását az egyetem jog- és államtudományi karának dékánja (Falcsik Dezső) és prodékánja (Kérészy Zoltán) teljesítette rektori jogkörrel felruházva.⁸¹

7. Összegzés

Mint látható, a háború alatt az egyetemi életet igyekeztek a korábbi medrében tartani, *sub auspiciis Regis* avatások, professzori kinevezések történtek. Azonban ez korántsem volt olyan egyszerű, hiszen a hallgatói létszám jelentősen lecsökkent, háborús témájú előadásokat kezdtek tartani, miközben a két új egyetem elindítása is nehézségekbe ütközött. A jogi oktatás reformjára nem is került sor, holott a teljes

reformra megvolt a szándék, de azt a háború elmosta. Különleges problémaként jelentkezett, amely nem kizárólag a jogászokat érinthette: az eltűnt diplomák esete, amely egy háborús időszakban még inkább meghatározó, hiszen a majdan eljövendő konszolidációs időszakban az újonnan létrejövő kormányok számára a jogvégzett közhivatalnokok alkalmazása elengedhetetlen volt.

Az ünnepélyes avatások a háború sújtotta országban védelmi bástyaként is szolgálhattak, hiszen fenntartotta a látszatát egy békebeli állapotnak. Miközben az ország harcban állt, az egyetem a rendelkezésre álló keretei között a „nyugalom szigeteként” próbált szolgálni a falai közt maradt ifjúság számára. Ezzel együtt a friss felavatottak meghatározó része, ha nem is teljesen, de valamilyen formában „hadvégzett” személy volt, ezáltal az avatáson jelen lévő társaik számára példával szolgálhattak a hazafiságról és a hazaszeretetről. Megítélés

szerint a fentebb hivatkozott békeidőszak látszatának a fenntartását szolgálták a Kolozsvárott zajló professzori tudományos előadások, amelyek egytől egyig háborús témákat érintettek, de leginkább az adott egyetemi tanár szakterületi megközelítéséből.

Falcsik Dezső

ÁMÁN, ILDIKÓ

Die Geschichte der juristischen Bildung in Ungarn während des Ersten Weltkriegs unter besonderer Berücksichtigung der Franz-Joseph-Universität zu Klausenburg

(Zusammenfassung)

Als eine primäre Aufgabe haben die Nachkriegsregierungen die Organisation der Bildung, deshalb müssen wir beobachten die Punkte, wovon die Franz-Joseph-Universität zu Klausenburg vom Ersten Weltkrieg betroffen war. Während der Kriegszeit wurde das Universitätsleben in den vorigen Zuständen halten versucht, da waren *sub auspiciis Regis* Promotionen und Professorenernennungen stattgefunden. Inzwischen die Nummer der Studenten wesentlich gesunken war, gleichzeitig waren Vorlesungen über das Thema des Krieges gehalten, daneben war die Eröffnung des Studienjahres an zwei Universitäten (Pressburg, Debrecin) von Schwierigkeiten begegnet. Eine Gruppe der besonderen Fälle, wovon nicht nur Jurastudenten betroffen waren, war der Fall der verlorenen Diplome, welcher in Kriegszeit für merkwürdig gilt, weil

für die neuen Regierungen, die in einer Epoche der Konsolidierung geboren sind, ist die Beschäftigung der öffentliche Beamter mit juristischer Bildung unerlässlich. Die feierlichen Promotionen konnten in einem Land, was vom Krieg gelitten ist, eine innerliche Verteidigungsfunktion haben, weil sie einen Friedenszustand verspiegelt haben, während das Land am Krieg beteiligt war. Ein wesentlicher Teil der jüngst Promovierten waren teils „militärisch gebildeten“ Personen, da dienten sie als Beispiel des Patriotismus und der Vaterlandsliebe. Der Zweck der von Professoren gehaltenen wissenschaftlichen Vorlesungen in Klausenburg war die Erhaltung des Aussehens der Friedenszeit, welche Vorlesungen sich um Kriegsthemen gehandelt wurden, aber nur von der Perspektive des Forschungsfelds des Professors.

ÁMÁN, ILDIKÓ

The history of legal education in Hungary during the First World War, with particular reference to the Franz Joseph University of Cluj-Napoca

(Abstract)

One of the primary tasks of the new governments after the wars is usually the organization of education, therefore it is necessary to see, which the points are, where the First World War significantly affected the Franz Joseph University of Cluj-Napoca. During the war, they tried to keep the university alive in the same way as before, since *sub auspiciis Regis* initiations and professorial appointments took place. In the meantime, the number of students decreased significantly, parallel to this, war-themed lectures began to be held, while the launch of the two new universities (Bratislava, Debrecen) also ran into difficulties. A special case has appeared that could not only affect the jurists: the case of missing diplomas, which is even more decisive in

a wartime period, since the employment of civil servants with a degree in law was essential for the newly established governments in the coming consolidation period. Ceremonial inaugurations could also serve as pillars in the war-torn country, as they maintained the appearance of a peaceful state while the country was at war. A significant part of the newly initiated were war veterans, thus they could set an example of patriotism for their peers present at the inauguration. Maintaining of the appearance of a peace period referred to above was also the professor's scientific lectures in Cluj-Napoca, which touched on war topics one by one, but mostly from the university professors' specialist approach.

Jegyzetek

- ¹ https://u-szeged.hu/site/upload/2020/12/2._a_kolozsvari_kozpon-ti_egyetemi_epulet.jpg.
- ² MÁRKI Sándor: *A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem története 1872–1922*. Szeged, 1922. 97–98. p.
- ³ MAKKAJ László: *A kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története 1872–1919*. Budapest, 1942. Athenaeum, 166–168. p.
- ⁴ [https://hu.wikipedia.org/wiki/Márki_Sándor#/media/Fájl:Sándor_Márki_\(1853-1925\)_historiographer.jpg](https://hu.wikipedia.org/wiki/Márki_Sándor#/media/Fájl:Sándor_Márki_(1853-1925)_historiographer.jpg).
- ⁵ MÁRKI 1922. 98–103. p.
- ⁶ *Jogtudományi Közlöny*, 1915. 12. sz. 151. p.
- ⁷ Életről lásd KENYERES Ágnes: *Magyar Életrajzi Lexikon 2. kötet*. Budapest, 1982. Akadémiai Kiadó, 28. p.; GESZTELYI Tamás: Láng

- Nándor, az első bölcsész rektor élete és munkássága. *Gerundium*, 2011. 1–2. sz. 32–40. p.
- ⁸ *Pesti Hírlap*, 1916. (szeptember 30.) 272. sz. 9. p.
- ⁹ Életről lásd HUSSEIN Jasmine: Lukáts Adolf (1848–1924). *Acta Universitatis Szegediensis – Forum: acta juridica et politica*. Szeged, 2020. 463–475. p.
- ¹⁰ MÁRKI 1922. 104. p.
- ¹¹ Életről lásd MEZEI Péter: Somló Bódog (1873–1920). *Acta Universitatis Szegediensis – Forum: acta juridica et politica*. Szeged, 2020. 639–652. p.
- ¹² MÁRKI 1922. 105. p.
- ¹³ www.citatum.hu/kepek/szerok/nagy/somlo_bodog.jpg.

- ¹⁴ „A háború erősen megapaszította főiskoláink hallgatóinak létszámát. A legújabb kimutatás szerint főiskoláink hallgatóinak létszáma az 1916–17. évi iskolai évben a következő: a kolozsvári tudományegyetemen 420.” *Ellenzék*, 1917. (január 25.) 20. sz. 2. p.
- ¹⁵ Az 1915/1916. tanévben a folytonos katonai bevonulások következtében a hallgatók száma az első félévben 703-ra, a másodikban 583-ra csökkent. MÁRKI 1922. 102. p.
- ¹⁶ Uo. 105. p.
- ¹⁷ *Hivatalos Közlöny*, 1917. (szeptember 1.) 20. sz. 4. p.
- ¹⁸ MÁRKI 1922. 105. p.
- ¹⁹ *Századok*, 1918. 29. p.; *Corvina*, 1917. (december 30.) 36. sz. 3–4., 8. p.
- ²⁰ Életéről lásd RÉVÉSZ Béla: Szandtner Pál (1884–1963). *Acta Universitatis Szegediensis – Forum: acta juridica et politica*. Szeged, 2020. 687–704. p.
- ²¹ *Dunántúl*, 1917. (január 25.) 20. sz. 5. p.; *Magyarország*, 1917. (január 25.) 25. sz. 10. p.; *Pesti Napló*, 1915. (március 25.) 84. sz. 18. p.
- ²² Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale (DJBAN): Román Nemzeti Levéltár Nagyvárad Megyei Igazgatósága, 47. fond., 1. köteg, 297/1916–17.; Uo. 99/1916–17.
- ²³ Életéről lásd ÁMÁN Ildikó: *A felsőfokú oktatási igazgatás története Magyarországon, különös tekintettel a jogászképzésre: Fejezetek a kolozsvári és a szegedi jogi oktatás köréből*. Szeged, 2021. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 85–87. p.; ÁMÁN Ildikó: Bochkor Mihály (1877–1920). *Acta Universitatis Szegediensis – Forum: acta juridica et politica*. Szeged, 2020. 77–89. p.; ANTAL Tamás – BALOGH Elemér: A Jog- és Államtudományi Kar. In MARJANUCZ László – ANTAL Tamás – VAJDA Tamás (szerk.): *A Szegedi Tudományegyetem és elődei története. II. rész: A kolozsvári egyetem története az alapítástól a szegedi újrakezdésig 1872–1921*. Szeged, 2022. Szegedi Egyetemi Kiadó, 171. p.
- ²⁴ *Hivatalos Közlöny*, 1912. (augusztus 1.) 16. sz. 486. p.
- ²⁵ KENYERES Ágnes: *Magyar Életrajzi Lexikon 1. kötet*. Budapest, 1967. Akadémiai Kiadó, 224. p.; *Hivatalos Közlöny*, 1917. (június 15.) 14. sz. 266. p.; *Magyarország tiszti cím- és névtára*. Budapest, 1918. 376. p.; BISZTRAY Gyula (szerk.): *Erdély magyar egyeteme*. Kolozsvár, 1941. Erdélyi Tudományos Intézet, 169. p.; MÁRKI 1922. 162. p.; AT-OeStA/HHStA KA KK Vorträge. Österreichisches Staatsarchiv/Haus-, Hof- und Staatsarchiv Kabinettsarchiv (KA) Kabinettskanzlei (KK) Vorträge 18–1917. doboz, 958–1917.
- ²⁶ Lásd KOKOLY Zsolt: A kolozsvári jogászképzés történetének rövid áttekintése. In GARACZI Imre – SZILÁNYI István (szerk.): *A kultúra, a tudomány és a nemzet helyzete a Kárpát-medencében*. Veszprém, 2010. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 333–343. p.; CSML FJTJK Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád megyei Levéltára, Ferenc József Tudományegyetem Jogi kari iratai VIII. IV.b. 1. doboz, 1920. március 13., 187/1919–20.
- ²⁷ CSML FJTJK 2. doboz, 1921. június 17., IX. rendes ülés, 1829/1920–21.
- ²⁸ Bochkor Mihály leánytestvére, Sárkány Balázné (Bochkor Etelka) a miniszterhez folyamodott a temetési költségek megtérítése tárgyában, ezért az az egyetemhez fordult az elhunyt státusza érdekében. Menyhárház válaszában kifejtette: „Az egyetem elrablásáig az alkotmány és jogtörténet professzora volt, közérdekből maradt Kolozsvárott, ahol a felekezeti központi főiskolán működött, az egyetem rendes tanára volt a haláláig.” CSML FJTJK 2. doboz, 1921. november 24., 259/1921–22.
- ²⁹ GAAL György: Egy felekezeti központi egyetem alapítása Kolozsváron 1920-ban. *Keresztény Magvető*, 1990. 4. sz. 233. p.
- ³⁰ Életéről lásd MOLNÁR András: Moór Gyula (1888–1950). *Acta Universitatis Szegediensis – Forum: acta juridica et politica*. Szeged, 2020. 513–530. p.
- ³¹ *Budapesti Hírlap*, 1917. (május 31.) 138. sz. 8. p.; *Budapesti Közlöny*, 1917. (május 30.) 122. sz. 7. p.; *Egyetemi Lapok*, 1917. (május 15.) 9. sz. 3–4. p.; ANTAL – BALOGH 2022. 174. p.
- ³² DJBAN, 1. köteg, 594/1917–18.
- ³³ KENYERES 1982. 240. p.; SZABADFALVI József: Moór Gyula, az MTA egykori megbízott elnöke. *Magyar Tudomány*, 1993. 11. sz., 1392–1397. p.; SZABADFALVI József: Moór Gyula pályakezdése (1906–1918). *Jogtudományi Közlöny*, 1989. 10. sz. 497–504. p.; CSML FJTJK 2. doboz, 1921. október 7., 93/1921–22.; Uo. 9. doboz, 1928. február 16., 1542–1927/28.; SZENTIRMAI László – IVÁNYI Szabó Éva – RÁCZNÉ Mojzes Katalin (szerk.): *Szegedi Egyetemi Almanach 1921–1995*. I. kötet, Szeged, 1996. 53. p.
- ³⁴ *Hivatalos Közlöny*, 1918. (május 1.) 11. sz. 226. p.; 1918. (április 15.) 9. sz. 184. p.; 1918. (május 15.) 12. sz. 256. p.; *Budapesti Közlöny*, 1918. (november 6.) 254. sz. 13. p.
- ³⁵ *Hivatalos Közlöny*, 1918. (április 1.) 8. sz. 127. p.
- ³⁶ *Budapesti Közlöny*, 1918. (november 25.) 253. sz. 12. p.
- ³⁷ *Budapesti Közlöny*, 1918. (november 6.) 254. sz. 13. p.; 1918. (november 8.) 256. sz. 11. p.
- ³⁸ *Budapesti Közlöny*, 1918. (november 3.) 252. sz. 13. p.; 1918. (november 5.) 253. sz. 12. p.; 1918. (november 6.) 254. sz. 13. p.
- ³⁹ *Budapesti Közlöny*, 1915. (október 29.) 251. sz. 1. p.; *Hivatalos Közlöny*, 1915. (november 1.) 25. sz. 438. p.; *Budapesti Hírlap*, 1915. (november 28.) 326. sz. 9. p.; AT-OeStA/HHStA KA KK Vorträge 12–1915. doboz, 1104–1915.; Uo. 3–1916. doboz, 253–1916.
- ⁴⁰ *Budapesti Hírlap*, 1915. (november 25.) 328. sz. 10. p.; *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, 1915. (december 12.) 50. sz. 600. p.; *Újság*, 1915. (november 23.) 326. sz. 15. p.
- ⁴¹ *Pesti Napló*, 1915. (november 25.) 329. sz. 11. p.
- ⁴² KENYERES 1967. 825. p.; *Magyar Gyáripar*, 1940. (május 20.) 5. sz. 12. p.; *Igazságügyi Közlöny*, 1914. (szeptember 16.) 10. sz. 576. p.
- ⁴³ „Zehery Lajos, a hódmezővásárhelyi királyi járásbíró ny. elnöke, életének 72-ik évében, Hódmezővásárhelyen december hó 18-án meghalt. Az elhunytat, aki Hódmezővásárhely köz- és társadalmi életének közszeretőjében és közbecsülésben álló vezető tényezője, özvegye, gyermekei: dr. Zehery Lajos magyar királyi igazságügy miniszteri osztály tanácsos, tudományegyetemi tanár, dr. Zehery István hódmezővásárhelyi tiszti főorvos, dr. Szabó Zoltán makói királyi járásbíró felesége, Zehery Etelka, valamint az előkelő rokonság gyászolja.” *Pesti Hírlap*, 1930. (december 21.) 290. sz. 13. p.; ANTAL TAMÁS: A Hódmezővásárhelyi Járásbírószék működése 1911-ben. In KOVÁCS István – PRESZTÓCZKI Zoltán: *A hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve*, Hódmezővásárhely, 2017. 51–71. p.; Életéről lásd *Almanach*, 1996. 78.; HUSSEIN Jasmine: Zehery Lajos (1893–1968). *Acta Universitatis Szegediensis – Forum: acta juridica et politica*. Szeged, 2020. 787–799. p.; KENYERES Ágnes: *Magyar Életrajzi Lexikon 3., kiegészítő kötet A–Z*. Budapest, 1981. Akadémiai Kiadó, 859. p.
- ⁴⁴ Életéről lásd KENYERES 1981. 576. p.
- ⁴⁵ *Budapesti Hírlap*, 1939. (január 29.) 24. sz. 9. p.; 1937. (december 23.) 291. sz. 9. p.; *Ellenzék*, 1917. (szeptember 29.) 223. sz. 3. p.
- ⁴⁶ *Az Est*, 1917. (október 3.) 245. sz. 6. p.
- ⁴⁷ *Miskolci Estilap*, 1914. (május 31.) 123. sz. 4. p.
- ⁴⁸ *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1914. (július 12.) 173. sz. 6. p.
- ⁴⁹ *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1914. (december 24.) 421. sz. 3. p.
- ⁵⁰ *Félegyházi Hírlap egyesült Félegyházi Híradó*, 1916. (április 9.) 15. sz. 2. p.
- ⁵¹ *Kecskeméti Újság*, 1916. (április 15.) 87. sz. 2. p.
- ⁵² *Félegyházi Közlöny*, 1917. (június 10.) 23. sz. 2. p.
- ⁵³ *Czegléd*, 1918. (október 20.) 42. sz. 2. p.
- ⁵⁴ Karrierje kezdetén bírói pályán szolgált, 1901-ben a nagyváradai jogakadémián tanár lett. A Tanácsköztársaság idején külügyi népbiztos-helyettes, majd a Peidl-kormány külügyi népbiztosa volt, végül a népbiztosok elleni bűnper során 1920-ban halálra ítélték. Mint cserefogoly Moszkvába került, ahonnan 1924-ben Londonba, majd Párizsba ment. KENYERES 1967. 15–16. p.
- ⁵⁵ 1901-től Budapesten töltött be bírói hivatalát, 1917-től ítélőtáblai, 1927-től kúriai bíró volt. 1910-ben a kolozsvári, majd 1927-től a budapesti egyetem magántanára. 1926-ban a kolozsvári egyetem címzetes rendkívüli tanára lett. Kutatómunkája során magánjoggal foglalkozott, Grosschmid Béni iskolájának egyik legkövetkezetesebb képviselője volt. KENYERES 1967. 22. p.
- ⁵⁶ *A kolozsvári M. kir. Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az MCMXVI–XVII. tanév I. felére*. Kolozsvár, 1916. 7. p.

- ⁵⁷ A kolozsvári M. kir. Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az MCMXVII–XVIII. tanév I. felére. Kolozsvár, 1917. 7. p.
- ⁵⁸ MÁRKI Sándor (szerk.): *Háborús előadások a kolozsvári m. kir. Ferenc József-tudományegyetemen*. Kolozsvár, 1915. 1–182. p.
- ⁵⁹ Életéről lásd SIKET Judit: Boér Elek (1872–1952). *Acta Universitatis Szegediensis – Forum: acta juridica et politica*. Szeged, 2020. 91–106. p.
- ⁶⁰ MÁRKI 1915. 1–20. p.
- ⁶¹ Uo. 3. p.
- ⁶² https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c4/Boér_Elek_1872-1952.jpg.
- ⁶³ Életéről lásd TAMÁSI Anna Éva: Kosutány Ignác (1851–1940). *Acta Universitatis Szegediensis – Forum: acta juridica et politica*. Szeged, 2020. 409–419. p.
- ⁶⁴ MÁRKI 1915. 119. p.
- ⁶⁵ Uo. 113–133. p.
- ⁶⁶ Életéről lásd [DIÓSZEGI] SZABÓ Pál: Kiss Mór (1857–1945). *Acta Universitatis Szegediensis – Forum: acta juridica et politica*. Szeged, 2020. 357–369. p.
- ⁶⁷ Megítélésem szerint Kiss Mór gondolatainak egy részében a kanti örök béke második definitív cikkének – alapelvi – felfogása jelenik meg, amely szerint a nemzetközi jogot, vagyis népjogot a szabad és független államok kapcsolatrendszerére alapozva kellene létrehozni. Azonban Molnár Máté álláspontja szerint Kant nem tartotta realizálhatónak a népállamok megvalósítását, ugyanis Kant a népszövetség vagy föderáció létrehozását hosszú, *evolúciós* folyamatként képzelte el, amelynek végső stádiuma egy világméretű integráció lesz. MOLNÁR Máté: Kant és az örök béke. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2001. 2–3. sz. 452. p.; www.mek.iff.hu/porta/szintarsad/filoz/tiszta/html/01.htm#cim1.
- ⁶⁸ MÁRKI 1915. 135–155. p.
- ⁶⁹ Véraldozatot követelő főnői istenség.
- ⁷⁰ MÁRKI 1915. 157–182. p.
- ⁷¹ A jog- és államtudományi doktorátus elválasztását jelenti.
- ⁷² LADÁNYI Andor: Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890–1944. In MEZEY BARNA (szerk.): *Jogtörténelmi Értekezések 34*. Budapest, 2007. Gondolat Kiadó, 35–39. p.
- ⁷³ Uo. 39–40. p.
- ⁷⁴ DJBAN 47. fond, 4. köteg, 360–1914/15.; 17.006/1916. IV. VKM.
- ⁷⁵ ANTAL – BALOGH 2022. 157–160. p.
- ⁷⁶ P. SZABÓ Béla: *Tanulságos évtizedek. A Debreceni Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara (1914–1949)*. Debrecen, 2011.
- Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar–Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 12. p.
- ⁷⁷ A jogakadémia tanárai közül hat nyert el egyetemi katedrát: Jászi Viktor, Teghze Gyula, Szentpéteri Kun Béla, Tóth Lajos, Kovács Gábor, Bacsó Jenő. A további kinevezett hat új professzor között öt katolikus: Bernolák Nándor, Kiss Géza, Márffy Ede, Mártonffy Marcel, Iványi Béla és egy református: Illyefalvi Vitéz Géza vallású volt. HOLLÓSI Gábor – P. SZABÓ Béla: A Jog- és Államtudományi Kar. In OROSZ István – IFJ. BARTHA János (szerk.): *A Debreceni Egyetem története 1912–2012*. Debrecen, 2012, Debreceni Egyetemi Kiadó, 143. p.
- ⁷⁸ MUDRÁK József: Egyetemalapítási tervek és a Debreceni Tudományegyetem megalakulása. In OROSZ István – IFJ. BARTHA János (szerk.): *A Debreceni Egyetem története 1912–2012*. Debrecen, 2012. Debreceni Egyetemi Kiadó, 53–59. p.; HOLLÓSI Gábor: *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914–1949)*. Debrecen, 2007. szerzői kiadás, 19–21. p.
- ⁷⁹ A kinevezett professzorok: Polner Ödön (közjog és politika), Kérészy Zoltán (magyar és európai jogtörténet), Falcsik Dezső (polgári jog), Kovács Ferenc (közgazdaságtan és pénzügyi jog), Pázmány Zoltán (római jog), balásfalvi Kiss Albert (magyar és osztrák magánjog), Balás Károly (közgazdaságtan és statisztika), Bozóky Géza (kereskedelmi és váltójog), Bochkor Mihály (egyházjog), Ereky István (közigazgatási és pénzügyi jog), Tuka Béla (jogbölcsélet és nemzetközi jog) és Degré Lajos (büntető- és büntetőeljárás jog). Az 1914/15. tanév folyamán magántanári kinevezést kapott ifj. Vutkovich Sándor (alkotmányi és kormányzati politika), majd 1915 szeptemberében nyilvános rendes tanárnak nevezték ki Finkay Ferencet (büntetőjog). LENGVÁRI István: Az Erzsébet Tudományegyetem alapítása, a pozsonyi és budapesti évek története. *Per Aspera ad Astra*, 2014. 1. sz. 17. p. DOI: <https://doi.org/10.15170/PAAA.2014.01.01.02>.
- ⁸⁰ LENGVÁRI 2014. 15–18. p.; <https://tgyblog.wordpress.com/2018/04/24/a-pozsonyi-magyar-kiralyi-erzsebet-tudomanyegyetem-epuletei-egykor-es-ma/>.
- ⁸¹ Szabályzat a debreceni és pozsonyi magyar királyi tudományegyetemek szervezetéről, tanulmányi és vizsgarendjéről. *Hivatalos Közöny*, 1914. (szeptember 1.) 18. sz. 435. p.; *Magyarország*, 1914. (augusztus 29.) 213. sz. 14. p.; *Budapesti Hírlap*, 1914. (augusztus 31.) 211. sz. 7. p.
- ⁸² <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c1/FalcsikDezső.jpg>.

